

תמוז התשע"ז

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא"
לפרשת פנחס (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

ואמנם, מיד אחרי הציווי פונה משה לה' ומבקש.

1. במדבר פרק כ"ז:

(טו) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר: (טז) יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הַרוּחַת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה: (יז) אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לִפְנֵיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדוּת ה' כִּצְאֵן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה:
ה' נענה וממנה את יהושע (שם):

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת יְדָדְךָ עָלָיו: (יט) וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָל הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעִינֵיהֶם: (כ) וְנִתְּתָה מֵהוֹדֶךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָל עַדְתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וְלִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן יַעֲמֵד וְשָׁאֵל לּוּ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה' עַל פִּי יֵצְאוּ וְעַל פִּי יָבִאוּ הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ וְכָל הָעֵדָה: (כב) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמֵדְהוּ לִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָל הָעֵדָה: (כג) וַיִּסְמְךָ אֶת יְדָדְךָ עָלָיו וַיִּצְוֵהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה:

אך נשאלת השאלה: מדוע ה' לא מינה מראש את יהושע, כפי שנעשה עם אלעזר וכפי שמחייב ההגיון? האם תהיה עדת ישראל "כצאן אשר אין להם רועה" אם משה לא יבקש זאת?

בשיעור השבוע, ננסה לברר את משמעות עלייתו של משה רבנו להר העברים, את משמעות ראית הארץ ואת הסיבות לאי כניסת משה לארץ.

אחרי שהוביל את ישראל במסעם בעבר הירדן עד ערבות מואב שמול יריחו, ומילא את החלק האחרון של תפקידו בהנהגת עם ישראל בדרך לארץ ישראל, הגיעה גם שעתו של משה רבנו. כך מסופר בפרשתנו (במדבר, פרק כ"ז):

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֶה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וּרְאִיתָה אֹתָהּ וְנִאֲסַפְתָּ אֶל עַמִּיךָ גַּם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר נִאֲסַף אֶהֱרֹן אַחִיךָ: (יד) כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבָּר צֶן בְּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעִינֵיהֶם הִם מִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מִדְבָּר צֶן:

ההודעה למשה שהגיע זמנו למות באה מיד אחרי מפקד בני ישראל, שהכין את העם למלחמה בארץ ולחלוקתה (כ"ו, א'-ס"ה): הירושה מוכנה, וניתן להעביר את התפקיד.

יש להדגיש, שמותו של אהרון נבדל ממותו של משה, למרות שהם מתו מאותה הסיבה: אהרון מת כבר בהר (כ', כ"ב-כ"ט), לפני תחילת המסע לעבר הירדן, ומסתבר שלא היה לו תפקיד משמעותי במסע זה, בניגוד למשה, שמוביל את העם למלחמה ואחראי גם על ארגונו לקראת חלוקת הנחלות בארץ.

אולם, קיים הבדל נוסף בין מותו של משה לבין מותו של אהרון. אהרון הצטווה לעלות להר ההר ולמות שם, ותו לא. משה הצטווה לעלות אל הר העברים, לראות את ארץ, ואז למות.

זאת ועוד: בציווי לאהרון לעלות אל ההר נכלל גם הציווי למנות במקומו את אלעזר בנו, ובציווי למשה אין לכך הקבלה: ה' אומר לו 'עלה, ראה - ומות' - ללא מחליף, לכאורה.

אם את ההבדל בעיתוי של מיתתם ובמיקומה ניתן להבין מתוך תפקידם השונה, קשה יותר להבין מדוע אהרון לא יכול לראות את הארץ, כמו משה, ומדוע ה' איננו ממנה מחליף למשה לפני מותו, כמו לאהרון.

ציווי לראות את הארץ מראש ההר	(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וּרְאִיתָהּ אֶתֶּה	(כז) עֲלֵה רֹאשׁ הַפָּסָגָה וְשָׂא עֵינֶיךָ לְמַה וְצִפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:	(מח) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: (מט) עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָזָה:
מיתת משה וההשוואה לאהרון	(יג) וַיִּנְאֲסֶפֶת אֶל עַמִּיד גַּם אֶתֶּה כְּאֲשֶׁר נִאָּסַף אֶהְרֹן אֶחִיד:	----- -----	(נ) וַיָּמָת בְּהַר אֲשֶׁר אֶתֶּה עֲלֵה שָׁמָּה וְהִאָּסַף אֶל עַמִּיד כְּאֲשֶׁר מָת אֶהְרֹן אֶחִיד בְּהַר הַהַר וַיִּאָּסַף אֶל עַמּוּי:
הסיבה לאי הכניסה - חטא מי מריבה	(יד) כְּאֲשֶׁר מָרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַר צֹן בְּמַרְיַבַּת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעֵינֵיהֶם הֵם מִי מָרִיבַת קָדַשׁ מִדְבַר צֹן:	----- -----	(נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בְּנִי בְּתוֹךְ יִשְׂרָאֵל בְּמִי מָרִיבַת קָדַשׁ מִדְבַר צֹן עַל אֲשֶׁר לֹא קָדַשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (נב) כִּי מִנְגִּד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
הקישור בין האיסור למשה	(מינוי יהושע נזכר אחר כך [פסוקים ט"ו-כ"ג],	(כח) וְצֹו אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקֵהוּ וְאִמְצָהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר	----- -----

ב. החזרות על הציווי לעלות להר נבו ועל מינוי יהושע התורה חוזרת על סיפור הציווי לעלות להר נבו ועל סיפור מינוי יהושע עוד כמה פעמים עד סוף ספר דברים. ריבוי החזרות וצפיפותם אומר דרשני. נפתח את דיוננו בהצגה של המקומות השונים והשוואתם.

2. שלשת הפרשות העוסקות באי כניסתו של משה לארץ ישראל:

הנושא	פנחס (במדבר כ"ז, י"ב- י"ד)	ואתחנן (דברים ג' כ"ג-כ"ח)	האזינו (דברים ל"ב, מ"ח-נ"ב)
תפילה	----- -----	(כג) וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' הַהוּא לֵאמֹר: (כד) אֶ-דָּנִי ה' אֶתֶּה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלָּתְךָ וְאֶת יְדְּךָ הַחֲזִקָה... (כה) אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהִלְבֵּנִן: (כו) וַיַּתְעֲבֹר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב לָךְ אֶל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבָּר הַזֶּה:	-

הכניסה לארץ היא "ויתעבר ה' בי למענכם" (כ"ו); לא מדובר בעונש, ומיתתו של משה אינה מוזכרת. ייתכן שמשמעות "הלמענכם" מפורשת בתחילת פרשת וילך, בה יש התייחסות מפורשת לסיפור בואתחנן: הלשון בפרשת וילך היא "וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה" (דברים ל"א, ב'), בדומה ללשון בפרשת ואתחנן "כי לא תעבור את הירדן הזה" (פסוק כ"ז). ההסבר הניתן לכך בפרשת וילך הוא "בן מאה ועשרים... לא אוכל עוד לצאת ולבוא" (שם), וייתכן שזוהי הוראת "למענכם" - במצבי, אין אני יכול להנהיגכם.

ו. ההשוואה לאהרון - בפנחס ובהאזינו יש בנקודה זו חיזוק לתפיסת העלייה כעונש - מיתתו של משה מושוות למיתתו של אהרון, שלא ראה את הארץ ונאסר עליו להיכנס אליה (י"ג בפנחס, נ' בהאזינו). לפיכך, ראיית הארץ בשני המקומות הללו היא מעין מתנת ניחומים, אך היא איננה משנה שום דבר באופן מהותי. בפרשת ואתחנן לראיה נועד תפקיד חיובי, כפי שנראה להלן.

ז. הציווי ליהושע - אמנם הציווי נזכר בפנחס ובהאזינו, אך לא כחלק מפרשת העלייה אלא בנפרד (בפנחס - מייד לאחר הציווי למשה, ובסוף דברים - בפרק ל"ד פסוק ט'), שני פרקים לאחר הציווי למשה בפרשת האזינו). רק בואתחנן הוא נזכר ממש בבת אחת: אתה - עלה להר, ויהושע - יבוא במקומך (פסוק כ"ח).

ח. הכינוי "הר העברים" להר אליו עולה משה נזכר בפנחס ובהאזינו (י"ב בפנחס, מ"ט בהאזינו), ואילו בואתחנן הוא מכונה "ראש הפסגה" (כ"ז).

קיימים גם הבדלים קלים בין פנחס לבין האזינו, ונראה כי הנוסח בפנחס הוא נוסח מקוצר: בכל ההיבטים התיאור בהאזינו מאריך יותר מבפנחס, ולשונו מפותחת יותר. ייתכן שהפרשה העיקרית היא בהאזינו, ובפנחס התורה קיצרה, והסיבה לכך היא שבפרשת פנחס תכלית הפרשה היא תיאור מינוי יהושע, שהרי מותו הריאלי של משה יתרחש רק בסוף ספר דברים, והציווי על משה מופיע כרקע לכך.

העלייה לראש הפסגה בפי משה בנאומו בפרשת ואתחנן

מיקומו של הסיפור

בפרשת ואתחנן, כאמור, משה רבנו מספר על תפילתו להיכנס לארץ ועל סירובו של ה' לכך. סיפור זה מופיע לאחר תיאור כיבוש עבר הירדן (דברים ב' כ"ג - ג', כ"ב), ולפני הפרק האחרון בנאום הראשון של הספר (פרק ד'). מדוע תפילת משה מוזכרת דווקא במיקום זה?

למינוי יהושע	כתוצאה של בקשת משה, ולא כחלק מהציווי על מות משה).	לפני העם הזה וְהוא יִנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה:
--------------	---	---

כבר בהתבוננות ראשונית, ניכר הדמיון בין הטור הראשון (פנחס) לבין השלישי (האזינו), והסיבה לכך פשוטה: בשני המקומות התורה מספרת על מה שקרה מנקודת תצפית חיצונית, אובייקטיבית.

בואתחנן, המספר הוא משה רבנו, שהרי התיאור שם הוא חלק מנאומו ובשל כך הוא כתוב בגוף ראשון, ולכן אנו מקבלים שם פרספקטיבה אחרת על האירועים.

הדמיון בין התיאור בפרשתנו (פנחס) לבין התיאור בסוף האזינו, והשוני שבין שניהם לעומת הסיפור בואתחנן ניכר בנקודות הבאות:

א. לשון הציווי באשר לראיה מההר: "ראה" (פסוק י"ב בפנחס, ופסוק מ"ט בהאזינו), לעומת "שא עיניך וראה" בואתחנן (כ"ז). הלשון בואתחנן מקבילה לנאמר לאברהם בברכתו מקדם לבית אל (בראשית י"ג, י"ד).

ב. תיאור הארץ - בפנחס ובהאזינו התייחסות לארץ הנראית איננה מפורטת, אלא כללית: הארץ שה' נותן לבני ישראל (י"ב בפנחס וּמ"ט בהאזינו). בואתחנן, לעומת זאת, יש תיאור מפורט של כיווני הראיה (כ"ז), ושוב - כמו אצל אברהם מקדם לבית אל (בראשית שם).

ג. גבולות הארץ - הארץ שאליה נאסר להיכנס בפנחס ובהאזינו היא הארץ שה' מנחיל את בני ישראל, שהיא

ארץ כנען¹, בעוד שבואתחנן משה מבקש לבוא אל "ארץ הטובה אשר בעבר הירדן" (כ"ה) אבל היא איננה זהה לארץ שה' נותן לבני ישראל, שהיא כנראה גדולה יותר. כלומר - רק חלק מהארץ קרוי הארץ הטובה.

ד. הקשר בין הראיה לבין מותו התכוף של משה נזכר בפרשות האזינו ובפנחס, (נ' בהאזינו, י"ג בפנחס) אך לא בואתחנן. בפרשות האזינו ובפנחס נראה כי משה עולה כדי לראות את הארץ ולהפריד ממנה, ואז למות - ה' כאילו ממלא את בקשתו האחרונה. לעומת זאת, בואתחנן הוא עולה כדי לראות את הארץ, ולא דווקא כדי למות מייד לאחר מכן (כ"ז-כ"ח).

ה. הנימוק לאיסור להיכנס לארץ - בפנחס ובהאזינו ההקשר לחטא מי מריבה מפורש (י"ד בפנחס, נ"א בהאזינו), ואכן, העלייה להר נראית כעונש: עלה למקום מיתתך. בואתחנן החטא לא מוזכר, אלא סיבת אי

¹ הנמצאת מערבית לירדן ומכונה כך על שום ההתייחסות הכנענית המקיפה אותה מימי ימימה - "והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן" (במדבר י"ג, כ"ט).

¹ כך מפורש בהאזינו (פסוק מ"ט), ובפנחס מובן כך על פי ההקשר הכללי: מדובר על הארץ שהעם עתיד לנחול לפי הגבולות המשורטטים בפרשת מסעי, שהיא ארץ כנען

בחלק העיקרי של נאומו של משה בספר דברים, מפרק ה' עד פרק כ"ז, מצווה משה את ישראל על התורה ומכניס לכניסה לארץ. משה יכול לעשות זאת רק במידה והוא שלם לחלוטין עם מצבו ועם פרידתו הצפויה מהעם; אם יש למשה עדיין תקווה להיכנס, והוא עוד לא השלים עם מצבו - הוא לא יכול לשאת את הנאום האחרון: אפילו אם הוא היה אומר כי ה' אסר עליו להיכנס לארץ, אך הוא עוד לא מיצה את ההזדמנות להתפלל - הנושא לא היה סגור. רק לאחר שהוא התפלל וה' סרב לתפלתו, הוא מקבל את אי כניסתו לארץ, והוא יכול עתה להמשיך - ובעצם להתחיל - את נאומו העיקרי. לכן, בנאום בואתחנן נאמר "ויתעבר ה' בי למענכם" ולא כמו לעיל בפרק א' (פסוק ל"ז) "גם בי התאנף ה' בגללכם": בפרק א' היה עוד צליל של האשמה; ה'למענכם' בואתחנן הוא קבלה מתוך הבנה של דינו של ה', שאין כאן רק סיבה שהיא אולי מקרית, אלא האיסור עליו הוא לטובתם של ישראל.

מה ביקש משה ומה נענה?

משה מבקש "אעברה נא ואראה", ומשמע שהוא אינו מבקש להתנחל בארץ, אלא רק לראותה מקרוב; הוא יודע שאין לו נחלה בארץ. מדוע? האם בגלל העונש? בגלל שהוא בן מאה ועשרים? ובאמת, מדוע הנוקשות כלפיו? מה אכפת לו, כביכול, לקב"ה, שמשה יראה את הארץ? ייתכן שבמישור הפרטי הבקשה יכולה להיענות, אך היא בלתי אפשרית ברמה הציבורית: משה אינו יכול להיכנס לארץ כאחד האדם, כיוון שהוא מנהיגם של ישראל; אם הוא נכנס - הרי זה רק אם הוא בראשם של ישראל. זה כמובן בלתי אפשרי, מכיוון שחטאו הוכיח את בעיית המנהיגות כלפיהם.

לדעת הרב תמיר גרנות, ייתכן שעלינו להבין את תשובת ה' באופן שונה מכפי שהבינונו עד כה. משה מבקש "אעברה נא ואראה", וה' אומר לו: "רוב לך...עלה ראש הפסגה...ושא עיניך....כי לא תעבור את הירדן הזה". יש שתי דרכים להבין את המענה:

א. המענה שלילי לחלוטין, ומפני שהתשובה שלילית הקב"ה מעניק מחוות ניחומין למשה - "עלה ראש הפסגה וראה".

ב. המענה כולל גם חיוב וגם שלילה: אמנם לא תעבור - אבל תראה. לראיה יש תפקיד מאוד משמעותי: יש חשיבות היסטורית, רוחנית ודתית לכך שמשה יראה את הארץ. על כך אפשר ללמוד מברכת הארץ לאברהם אבינו, שלעיל כבר עמדנו על הדמיון בינה לבין הפרשיה בתחילת ואתחנן.

3. בראשית י"ג:

(יד) וְהָ אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּדוּת לֹוט מֵעֵמֶם שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבְּה וְקָדְמָה

ומסביר הרב תמיר גרנות, שהקשר העלילתי פשוט: זוהי הנקודה בה הוא נמצא במקום הקרוב ביותר והזמין ביותר לארץ.

אולם, מדוע משה בוחר לספר על כך בכלל? איזה לקח לומד העם מסיפורו האישי של משה על תפילתו ועל מצוות ה' אליו? החלפתו של משה ביהושע אינה קשורה לכאן, שהרי אין בתחילת ו'אתחנן' פירוט של החלפתו ביהושע, ועל כך כבר דיבר משה בפרק א' של ספר דברים, בהקשר של המרגלים. זאת ועוד: הנושא של החלפת משה ביהושע ואי כניסתו של משה לארץ עולה בפרשת וילך (דברים ל"א, א'-ג') ושוב בסוף האזינו (ל"ג, מ"ח-נ"ב), כלומר המטרה בואתחנן איננה תיאור חילופי ההנהגה.

מכאן, שאת משמעות הסיפור על התפילה והעלייה להר בנאומו של משה יש לחפש בכיוון אחר, והרב תמיר גרנות מציע לכך שני הסברים:

א. כיבוש עבר הירדן בנאומו של משה בדברים (פרק ב') נתפס ככיבוש יזום ומתוכנן, וכחלק מהורשת הארץ: עבר הירדן המזרחי הוא ירושה לישראל כמו הר שעיר לעשו וכמו שטחי מואב ועמון למואב ועמון (עיינו דברים ב', ב'-י"ב, י"ד-כ"ג). אם כך, הרי שמשה, בהובילו את העם, נוטל חלק בפועל בירושת הארץ: בקשתו להיכנס לארץ באה מתוך הבנתו שהוא כבר התחיל להיכנס אליה!

לדעת הרב תמיר גרנות, זו גם אחת הסיבות העמוקות לכיבושי עבר הירדן לפני הכניסה לארץ; משה, המוציא את ישראל ממצרים, צריך להיות הפותח של מהלך כיבוש הארץ, כדי שסוף גאולת של ישראל יהיה מקושר לתחילתה.

אם כך, יש להבין את בקשתו של משה בפרשת ואתחנן "אתה החילות להראות את עבדך את גדלך..." (ג', כ"ד) כאומרת: "זיכית אותי לראות בהתחלת הכיבוש, ואם כך - תן לי להמשיך". כלומר, המילים "אתה החילות להראות את עבדך..." אמורים לא כלפי ניסי ה' ביציאת מצרים, אלא כלפי ניסי ה' בכיבושי עבר הירדן.

לדעת הרב גרנות, זה גם ההסבר לכך שלא שמענו על כך שמשה התפלל לה' להיכנס לארץ עד נאומו בדברים: מנקודת הראות של ספר במדבר, כיבוש עבר הירדן הוא אילוץ - לא חלק מהורשת הארץ, אלא סלילת הדרך להגעה אליה. אם כך, מבחינת כניסתו של משה לארץ, כיבוש עבר הירדן לא שינה כלום, על פי ספר במדבר, שהרי נגזר על משה שלא להיכנס לארץ. אולם, לפי ספר דברים משה כבר התחיל את המהלך של הכיבוש - "אתה החילות", וכעת הוא מבקש להמשיך.

ב. הסיפור על תפילת משה להיכנס לארץ הוא הסיפור המשלים את נאום הפתיחה של משה, ובו סוגר משה את הנקודות הפתוחות מבחינתו האישית, והן (1) מינוי מנהיגים בצידו, (2) חטא המרגלים ו(3) איסור הכניסה לארץ.

- אין ואי לא - לא, ורבי יוסי סבר הבטה בהפקר לא קני, וכי אזלי צבור ומייתי השתא הוא דקא זכי ביה? והרי הארץ היא הפקר, שהרי היא מקיאה את תושביה החוטאים (עיינו ויקרא י"ח, כ"ח, ודברים י"ח, כ"ב). לכן, אי ההורשה בפועל אינה מגבילה את הזכות שיש על הארץ, שנרכשה בראיה. זאת ועוד: לראייתו של משה יש נפקא מינה גדולה להלכה מבחינת קדושת הארץ.

5. בבא בתרא נו ע"א:

אמר רב יהודה אמר שמואל: "כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר". לאפוקי מאי? לאפוקי קניי קניזי וקדמוני. תניא: "רבי מאיר אומר נפתוחא ערבאה ושלמאה; רבי יהודה אומר הר שעיר עמון ומואב; רבי שמעון אומר ערדיסקיס אסיא ואספמיא". ההלכה שהשטח שראה משה חייב במעשר, מלמדת שמעשה הראיה של משה הוא מעשה פוזיטיבי, של כיבוש על ידי ראייה.

מובן שגם אברהם וגם משה לא יכלו לראות את כל הארץ, וייתכן שהראיה היא גם נבואית, ומטרתה לעורר חזון נבואי כללי על הארץ (כמו ש אצל בלעם, שהראיה מעוררת את נבואתו על מי ועל מה שהוא רואה).

6. מסכת הרב גרנות:

בפנחס ובהאזינו משמעות הראיה היא שלילת הכניסה לארץ בלבד: משה רק יראה את הארץ, ולא יכנס אליה. לעומת זאת, בואתחנן הראיה היא בעלת תפקיד חיובי ומהותי, ועל כך ניתן ללמוד מהביטוי "שא עיניך" המקביל לנאמר אצל אברהם, מהתיאור המפורט של כיווני הראיה, ומהיעדר הציווי על מותו של משה.

"הארץ" ו"ארץ כנען" לפי שלוש הפרשיות

ראיית משה וכיבושו את "הארץ"

לעיל אמרנו שלפי פרשת ואתחנן משה כבר נכנס לארץ. לאיזו ארץ? לא לארץ כנען, שהרי גבול ארץ כנען משורטט במדויק בכמה מקומות, והירדן הוא בודאי גבולה המזרחי. ולאיזו ארץ בכל זאת? לארץ הגדולה, ארץ עשרת העממים שהובטחה לאברהם בברית בין הבתרים - מנהר מצרים עד הנהר הגדול, פרת (בראשית ט"ו, י"ח-כ"א), והיא הארץ עליה מדובר בספר דברים: "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה. מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם" (י"א, כ"ד). זו הארץ המכונה בכל מקום 'הארץ' סתם. לא הארץ שמתחלקת לשבטים, אלא הארץ המקסימלית עליה יכול עם ישראל לפרוש מצודתו מבחינה היסטורית. ואכן, כפי שאמרנו, לפי ספר דברים כיבושי עבר הירדן מהווים חלק מכיבוש הארץ והורשתה, שהרי הם בתוך הגבול הרחב של מנהר עד נהר.

וימָה: (טו) כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזַרְעֶךָ עַד עוֹלָם: (טז) וְשָׁמַתִּי אֶת זָרְעֶךָ כְּעַפְר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוֹכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֶת עַפְר הָאָרֶץ גַּם זָרְעֶךָ יִמְנָה: (יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲפָה כִּי לְךָ אֶתְנַנֶּה:

יש בפרשה כפילות, שכן נאמר בה פעמיים "לך אתננה" (ט"ו, י"ז). אולם, ההבדל ניכר בנוסח הפסוקים: הנתנה הראשונה היא של "כל הארץ אשר אתה רואה", ואילו השנייה היא "בארץ" בלבד (ואולי הכוונה היא ל"ארץ כנען", ששני פסוקים לפני כן נאמר שאברהם ישב בה).

ועוד: הנתנה הראשונה היא "לך ולזרעך עד עולם": זכות נצחית, וגם היפותטית - לא רק מה שבפועל. לעומת זאת, הנתנה השנייה היא "לך". ההבדל נובע מהפעולות שבשורש הנתנה: הראשונה תלויה ב"שא עיניך", והשנייה תלויה ב"קום התהלך בארץ".

הנתנה התלויה בראיה כוללת את כל מה שנראה, כלומר כל הארץ, שהרי הראיה היא חזון (לחזות) בלבד, והיא איננה מוגבלת על ידי המציאות הממשית. לכן היא מיועדת גם לעתיד, והיא לא מתקיימת באברהם דווקא. לעומת זאת, ההליכה היא ממשית, וכמותה ככיבוש בפועל. כלומר, כבר אצל אברהם מצאנו שקניין הארץ הוא כפול - על ידי ראייה ועל ידי הליכה ממשית, והוא איננו מוגבל על ידי הצמצום של ההליכה בפועל.

לפי דברים אלו, מציע הרב גרנות לומר שגם אצל משה כך: הציווי למשה לראות איננו, לפי פירושו לסיפור בואתחנן, שלילה של תפקידו כלפי הארץ, אלא חלוקתו בינו לבין יהושע: אברהם גם ראה את הארץ וגם הלך בה; משה היה יכול לעשות כך גם הוא, אך נקבע שהוא רק יראה את הארץ, לקיים את מה שעשה אברהם - "שא עיניך", ויהושע ילך וינחיל אותה. הקבלת הביטוי "שא עיניך" אצל אברהם ומשה, שקשורים גם כך בקשרים רבים, מחזקת סברה זו. לפיכך, זו גם תפקידה של ראיית משה: לחזות ולצפות. זו הכנה שבחזיון, שודאי ההליכה שבפועל לא תממש את כולה. משימה זו מתאימה בדיוק לתפקידו של הרואה באספקלריה המאירה, שאין רואה כמותו, ובראייתו כלול הכל באופן אידיאלי - אך אין הוא יכול לממש את ראייתו בארץ בפועל.

נקודה זו מתחזקת מהדעה הסוברת כי חפצי הפקר נקנים בהבטה.

4. בבא מציעא קיח ע"א:

אמר רבה: הבטה בהפקר תנאי היא, דתנן: "שומרי ספיחי שביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. רבי יוסי אומר הרוצה מתנדב הוא, ושומר חנם. אמרו לו אתה אומר כן - אין באין משל צבור". מאי לאו בהא קמיפלגי, דתנא קמא סבר הבטה בהפקר קני, ואי יהיבי ליה אגרא

הסכנות; נקודה זו שוב תלויה בשאלה האם משה רבנו ראוי מבחינה אנושית-היסטורית להובילם במאבק.

לעומת זאת, לפי תפיסת "ארץ כנען", אין לעשייה האנושית תפקיד, ולכן משה לא נכנס לארץ; בנוסף לכך, אין שום תפקיד חיובי לראייתו, שהרי מעשיו אינם משפיעים על קדושת הארץ משום בחינה. כיוון שכך, אין לו גם סיבה לבקש מה' להיכנס לארץ, כי אין שום נימוק מצד הארץ שיצדיק את כניסתו. מדוע נגזר עליו למות, על פי תפיסה זו? לא בגלל שהוא אינו יכול "לצאת ולבוא", אלא כמו אהרון: בגלל חטאו; מי שחטא אינו ראוי מבחינה רוחנית להיכנס לארץ כמנהיג. לכן, התורה משווה את מות משה למות אהרון בפנחס ובהאזינו, ולא בואתחנן. החטא הוא פגם רוחני, וארץ כנען, שלפי כינויה זה מהותה הוא שהיא קדושה בקדושה רוחנית, איננה יכולה לסבול שמי שינהיג את כיבוש ישראל הוא אדם שחטא בחטא רוחני.

לעומת זאת, לפי ספר במדבר, העוסק ב"ארץ כנען", עבר הירדן המזרחי איננו בכלל הארץ: ארץ כנען היא נחלה שגבולותיה וקדושתה הם בבחינת קביעה וקיימא, ואין הם תלויים בכיבוש או בכל מעשה אחר. זו הארץ הקדושה בה שוכן ה', ובה חלה התביעה החמורה לעבוד אותו פן תקיא הארץ את יושביה. לכן, זו הארץ שניתן לחלק בגורל מראש, ללא כל תלות בכיבוש בפועל.

על פי זה מסביר הרב גרנות, מדוע לפי פנחס והאזינו אין משמעות חיובית לראיה של משה רבנו: בשתי פרשיות אלה מדובר על ראיית "ארץ כנען". זו נחלה מוגדרת, אובייקטיבית וקבועה: לא משנה מה משה יראה ולא משנה מה העם יכבוש - ארץ כנען לגבולותיה, ששורטטו בסוף ספר במדבר, תישאר בעינה.

העיקרון שלמדנו מאברהם אבינו, שהורשת הארץ תלויה גם בראיה וגם בכיבוש, מתאים רק לתפיסה של "הארץ", ולפיה הארץ יכולה להיות גדולה או קטנה, בהתאם להתפתחות ההיסטורית. הזכות של עם ישראל על הארץ, לפי תפיסה זו, היא פוטנציאלית.

זהו העקרון של דברים י"א, ושל יהושע א': "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה" - מן הנהר עד הנהר; לגבי "ארץ כנען" אין לכך כל השפעה, אך לגבי "הארץ" - זה כל הסיפור.

ההבדל בין "הארץ" לבין "ארץ כנען"

נחדד את ההבדל שבין התפיסה של "הארץ" הגדולה כמושג היסטורי ומדיני, לבין התפיסה של "ארץ כנען", כמרחב מקודש. לפי תפיסת "הארץ" של ספר דברים, משה נכנס לארץ בצורה חלקית. ובאמת, מעמדה של הארץ תלוי במעשי אדם - "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם", והשאלה לגבי משה היא האם הוא מתאים כעת להנהגת העם ברמה ההיסטורית או הפוליטית.

חטא מי מריבה אינו אומר כלום על התאמתו במישור הזה, ולכן משה מבקש להיכנס, ויש הוא אמינא רצינית שכך יהיה. לפי מהלך זה אין סיבה שמושה ימות לפני הכניסה לארץ, ואכן, ה' עונה לו כי יש לו חלק בכיבוש הארץ - ולא רק בעבר הירדן אלא גם בכל חלקי הארץ - על ידי ראייתה. יתר על כן: הראיה היא כללית יותר וחזונית, ולכן היא תגדיל את הארץ.

האיסור למשה להיכנס בפועל לארץ נובע משיקולים אסטרטגיים-צבאיים ("לא תוכל לצאת ולבוא"), למען בני ישראל ("למענכם"), ולכן עדיף שיהושע יעשה זאת; ממילא, כיוון שמושה לא יוכל להנהיגם, הוא לא יוכל גם להיכנס לארץ ועליו למות קודם לכן, או אולי פשוט אין סיבה שחיינו יתארכו ליותר ממאה ועשרים.

בנוסף לכך, בפרק א' של דברים משה מקשר את איסור כניסתו לחטא המרגלים. שם, הבעיה שמתעוררת היא בעיה של בטחון בה' - היכולת להנהיג את העם מול

נספח: חטא משה במי מריבה

ייתכן לדייק עוד יותר בקשר הפנימי שבין חטאו של משה לבין איסור הכניסה לארץ. עיקר קדושתה של ארץ כנען היא בכך שמדובר בישות חומרית הנשלטת ומונהגת על פי עקרון רוחני.

ומציע הרב תמיר גרנות, שיתכן שחטאו של משה רבנו במי מריבה נוגע בפקפוק או אי הבנה של הנקודה הזו. הרב גרנות, מציע לקרוא את הפרשה לא כעוד אירוע המתרחש במדבר, אלא כאירוע מכונן על סף הכניסה לארץ וגבולה. העומדים בקדש מביטים למעלה ורואים את הר הנגב. מכאן, שהם סבורים שהארץ היא פחות או יותר כמו שהם רואים לפניהם. רק כך ניתן להבין את תלונת בני ישראל האומרים (באירוע 'מי מריבה') "למה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשתות" (במדבר כ', ד'). נחשפנו כבר לתלונות רבות של עם ישראל, אך כזו טרם שמענו. עם ישראל מתלונן בדרך כלל על כך שאין לו מים, אוכל, שהוא לא יצליח להגיע לארץ וכדומה (עיינו שמות פרקים ט"ו-י"ז, במדבר פרקים י"א-י"ד). אך מה ההוא אמינא שהמדבר יהיה מקום זרע ותאנה וגפן ורימון? ומדוע להתלונן כך אם עוד רגע הם נכנסים לארץ? אין זאת אלא שהתלונה איננה מכוונת כלפי מצבם במדבר, אלא כלפי הארץ. העם אומר: 'הרי הארץ שאנו רואים - היא מדבר; הבטחתם שהיא פורחת ופורייה, אבל אפילו מים אין בה!' למשה רבנו ניתנה הזדמנות להראות שהארץ מוציאה מים ברצון ה': הוא הצטווה "ודברתם אל הסלע" (במדבר כ', ח'), כדי לומר לעם 'אם תהיו ראויים ("והיה אם שמוע") - יהיו לכם מים'. אולם, הוא נכשל בקידוש ה', כלומר הוא לא הצליח ללמד את העם שהכל תלוי במעשיהם, ולכן הוא אינו יכול להיכנס לארץ שחומריותה עושה את רצון ה' ומוציאה מים לעושי מצוותיו. כמו כן, פקפקו בכך שסלע יכול להוציא מים עלול לגרום לערעור האמונה בקדושת ארץ כנען, ולכן מצד החטא הוא צריך למות, שהרי הארץ קדושה היא, והמנהיגות צריכה לבשר את קדושתה